

Et historiografisk essay om paripolitikken

An historiographical essay on the policy of parity

Jan Thomas Kobberrød

Professor ved Universitetet i Sørøst-Norge

Dr.art. 2004

jank@usn.no

Sammendrag

«Paripolitikken» frem til 1928 har vært et sterkt omdiskutert tema i norsk økonomisk politisk historie. Denne artikkelen gjennomgår sentrale bidrag i debatten, i et politisk perspektiv. Sentrale spørsmål blir dermed: Hvordan har beslutningsprosessen frem til 1928 blitt fremstilt i foreliggende forskning, og gir disse fremstillingene et dekkende bilde av det som skjedde? Særlig er det Wilhelm Keilhaus og Francis Sejersteds fremstillinger som står i brennpunktet, da disse i hver sin periode har vært toneangivende for mye av debatten. I konklusjonen slutter artikkelen seg nærmere til Sejersteds analyse enn til Keilhaus. Imidlertid trenger også Sejersteds fremstillinger visse modifiseringer, blant annet i lys av kildemateriale, både trykt og uttrykt, som Sejersted ikke benyttet.

Nøkkelord

historiografi, politisk historie, økonomisk historie, paripolitikk

Abstract

The «policy of parity» until 1928 has been a hotly contested theme in Norwegian economic political history. This article reviews central contributions to the debate in a political perspective. The main questions are thus: How has the process of decision-making been described in previous research, and to what extent do these accounts correspond to what we today find reason to believe actually happened? In particular, the focus is on the accounts of Wilhelm Keilhau and Francis Sejersted, as in their respective periods these have been the basis for much of the debate. In conclusion, the article gives more support to Sejersted than to Keilhau. Nevertheless, Sejersted's account ought to be partially revised. This is due to findings in source material both in archives and in parliamentary papers, which were not utilised by Sejersted.

Keywords

historiography, political history, economic history, policy of parity

Fra 1. mai 1928 kunne eieren av en norsk kroneseddel igjen fritt levere den til Norges Bank, og i retur få 0,4032 gram gull, slik loven hadde garantert siden 1875.¹ Lovnaden om gull til pari kurs hadde midlertidig vært satt ut av kraft i periodene 1914–16 og nå senest 1920–28.

1. Artikkelen trekker veksler på arbeidet med *Norges Banks historie, 1816–2016*, utgitt på Fagbokforlaget 2016, samforfattet av Einar Lie, Eivind Thomassen, Gjermund Rongved og meg. Det historiografiske hovedperspektivet er nytt i denne artikkelen, men står i gjeld til diskusjoner i forfatterkollegiet og bokkomiteen i forbindelse med boka. De fleste realhistoriske poengene i artikkelen er drøftet i noe større detalj i bokas kapittel 8 og 9. Jeg takker Lars Fredrik Øksendal for flere runder med kommentarer til manuskriptet til denne artikkelen, og Øyvind Eitheim for å ha konstruert, og gitt tillatelse til å benytte, figur 1.

Verdenskrigen, og dens etterveer, hadde for en stund slått metallstandardsystemet, som hadde tjent landet siden 1842, ut av stabilitet. Uten binding til gull kunne Norges Bank under verdenskrigen trykke og låne ut sedler i større omfang enn noen gang før. Sedlenes verdi ble nå bare bestemt av markedets tilbud og etterspørsel. Under verdenskrigen var norske sedler verd *mer* enn de etter loven skulle. På 1920-tallet var sedlene lenge betydelig *mindre* verd. I 1928 ble normaliteten gjenopprettet. Dette representerte i sin samtid en viktig seier, for dem som hadde forsvart lovens ord. Statsminister Johan Ludwig Mowinckel skrev ved inngangen til 1929 slik om veien som var blitt valgt: «[J]eg føler mig overbevist om at en dag vil alle se og forstå at den var den rette – selv om den var tung og måtte være tung å vandre.»² Sjelden tok Mowinckel mer feil enn her.

Politikken som ble ført frem til seier i 1928, hadde sine kritikere allerede i samtiden, men ettertidens kritikk ble sterkere. Det kan nå være tid for å kaste et kritisk blikk på hvordan den seirende «paripolitikken» er blitt fremstilt av ettertidens historikere. I dag er det neppe noen som mener at paripolitikken var en i økonomisk forstand heldig løsning for landet, selv om det kan diskuteres hvor skadelig den rent faktisk var. Temaet for denne artikkelen er imidlertid hva vi kan kalle paripolitikkens *politiske* historie. Dette handler om *hvem* som fattet de viktige beslutninger om å vende tilbake til pari kurs, samt når og på hvilken måte det skulle skje. Dette har interesse for mer enn det rent historiske. I en lang periode etter 1945 ble nemlig paripolitikken på 1920-tallet kroneksemplet på hvor galt det kan gå, om pengepolitikken overlates til en for sterk sentralbank og en sentralbanksjef som er døv for andre enn egne synspunkter. Men er dette et dekkende bilde?

Tapernes historie – ved en av dem

Mens man oftest snakker om «seierherrenes historie», har det motsatte etablert seg i forståelsen av paripolitikken. Historiografisk sett er det opplysende å ta utgangspunkt i Wilhelm Keilhaus tilleggsbind til *Det norske folks liv og historie* fra 1938. Det etablerte seg raskt som en viktig referanse, det inneholder mange vesentlige elementer i den seirende fortellingen om paripolitikken – og Keilhau var bokstavelig talt en av taperne i diskusjonen om tilbakevending til gammel paritet. Han kjempet på 1920-tallet aktivt, både på og bak scenen, for å lede utviklingen i en annen retning enn den fikk. Riktig hva han ønsket i stedet, var aldri helt klart, men det grunnleggende poenget var at krona slett ikke måtte tilbake til pari kurs. Keilhaus tekst var båret av nederlagets bitterhet, men han ønsket samtidig å hente legitimitet ved å tolke seg inn i rollen som de rettferdiges advokat. I et privatbrev til en historikerkollega skrev Keilhau i 1935 at «[m]itt hjerte blør og mitt sverd brenner i hånden over all den urett Rygg & Co. har latt overgå vårt bondesamfund». Han la til at dette ville «komme klart frem i tilleggsbindet – i behandlingen av valutapolitikken».³ Og det gjør det.

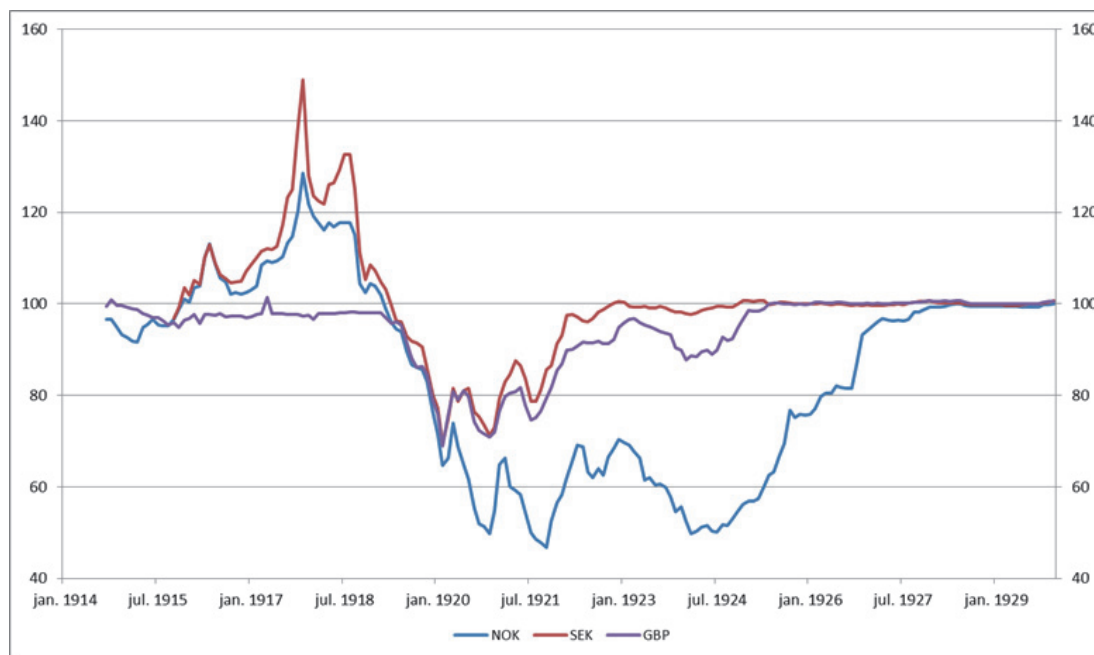
Det er åpenbart klart at mange kom uheldig ut da krona appresierte. Når Keilhau knytter an til bondesamfunnet, handler det blant annet om at bondens gjeld, som var fastsatt i kroner, ble tyngre å betale når krona steg i verdi. Samtidig måtte avlingene selges for færre kroner, når hver enkelt krone ble mer verd. Motsatt kom de som hadde lønn avtalt i kroner, bedre ut, om de opprettholdt sin nominelle lønn under appresieringen. Det samme gjaldt dem som hadde tilgodehavender notert i kroner. Det grunnleggende poenget er at endringer

2. Riksarkivet (RA), S-3947, Nicolai Rygg, E, boks 2, mappe 3, brev, J.L. Mowinckel til N. Rygg, 1.1.1929.

3. Universitetsbiblioteket i Trondheim, A-338, Arne Bergsgård, serie H, boks 7, mappe 2, brev, W. Keilhau til A. Bergsgård, 28.5.1935.

i pengeverdien, og i relative priser, slo direkte ut ved å omfordele verdier mellom grupper innad i Norge, og ved å endre landets konkurransekraft overfor utlandet. Billige kroner gir konkurransefordel ute, mens appresiering spiser av landets konkurransekraft.

Keilhau historiske oppgjør med paripolitikken i 1938 var lenge planlagt, men kildearbeidet begrenset. Blant annet opererer han med en merkelig kronologifeil. Fra 1916 ble suspensjonen av gullutvekslingsplikten (innført 1914) opphevet; man kunne altså fra 1916 igjen få gull for sedler til pari kurs hos Norges Bank. Samme år ble imidlertid Norges Bank fritatt fra å *kjøre* gull til pari kurs. Keilhau beskriver korrekt nok hvordan norske sedler i årene etter 1916 fikk *større* verdi enn det gullet de ga rett på hos Norges Bank, fordi etterspørselen etter norske betalingsmidler var svært høy. Først etter våpenstillstanden høsten 1918, med åpning av friere handel, sørget importoverskuddet for å trekke de norske sedlenes verdi kraftig ned mot annen valuta. Dette skriver Keilhau instruktivt om, med en merkelig feilslutning. I mars 1919 var den fortsatt gullbundne krona blitt mindre verd enn den gullbundne dollaren. Om dette forble en varig posisjon, kunne den rasjonelle og trygghetssøkende aktør nå veksle til seg gull for sedler til pari kurs i Norges Bank. Alt noen dager senere ble imidlertid denne muligheten suspendert av regjeringen, sier Keilhau, som samtidig bebreider myndighetene at de uten overveielse lot øyeblikket til å gjeninnføre gullstandarden fly.⁴ Problemet er at dette er feil.

Figur 1: Norske kroner, svenske kroner og britiske pund i prosent av pari verdi 1914–1929

Kilde: Klovland 2004

Det korrekte er nemlig at suspensjonen kom i mars 1920, altså et år senere enn Keilhau tror. Dette gjør for det første at Keilhau fremstilling i seg selv blir noe fortegnet. Men like interessant: Dette er symptomatisk. Keilhau er ikke alene om å ha et uavklart forhold til grunnleggende empiriske fakta i denne materien. Langt de fleste fremstillinger av paripolitikken inneholder slike feil eller unøyaktigheter – for den tidlige fasen. Vår påstand er at dette skyldes en kombinasjon av når det var samtidspolitisk strid om paripolitikken – og når

4. Keilhau 1938: 400 f., jf. også s. 418.

enkelte viktige beslutninger ble fattet. Det var nemlig utvilsomt mest politisk strid i de tre siste årene forut for 1928. Derfor har det etablert seg en nokså klar tendens til at man i fremstillingene har nedprioritert undersøkelsene av forløpet fra 1914 frem til midt på 1920-tallet, og dette har betydning for det bildet som er blitt skapt.

Skurken i Keilhau drama: Nicolai Rygg

Keilhau uttrykk «Rygg & Co.» fanger det mest karakteristiske ved den etablerte fremstillingen av paripolitikken. Det er Norges Banks direksjonsformann fra november 1920, Nicolai Rygg, som blir sentralfiguren det meste dreier seg rundt. Det er klart at Norges Bank var et viktig instrument i gjennomføringen av pengepolitikken på 1920-tallet, og som direksjonsformann måtte nødvendigvis Rygg bli en viktig aktør. Men innebar det at det var *hans* politikk som ble gjennomført? Noe av det mest interessante i paripolitikken historiografi, i et politisk perspektiv, er nettopp fremstillingen av forholdet mellom Rygg og de valgte politikerne: Hvor lå ansvaret – og hvem tok ansvaret?

Keilhau farer for sin del uhyre lett over storting og regjerings befatning med pengepolitikken på 1920-tallet, men bruker desto mer plass på å skildre striden om alkoholpolitikken. Langt på vei reflekterer nok denne vektingen samtidens debatt, som Keilhau beklager: Politikerne burde brukt mer tid på pengepolitikken.⁵ Men politikere vil vel tendere til å være opptatt av hva de store velgermassene er opptatt av.⁶ Mot slutten av fremstillingen skriver Keilhau at Stortinget aldri «noensinne hadde mannet sig op til å ta et prinsipielt pengepolitisk standpunkt».⁷ Også dette er symptomatisk for mye av historiografien om paripolitikken, hvor politikernes passivitet er blitt et grunntema. Passiviteten blir imidlertid, som vi skal komme tilbake til, mindre åpenbar om man studerer kildene noe nærmere.

Keilhau fremstilling etterlater et inntrykk av at politikerne lot spørsmålet om norske sedlers verdi mot gull flyte. En viktig retningsgivende hendelse blir så Ryggs replikk til den svenske professor Cassel under et debattmøte i november 1923. Foranledningen var at den norske krona på dette tidspunktet hadde falt til bare drøyt halvparten av sin pari verdi mot gull, mens den svenske stod omtrent i pari i markedet – uten å være gullfestet, den heller. Cassels poeng var at deflasjonen som hadde fulgt svenskekrona til pari, hadde gitt uheldige sosiale og økonomiske konsekvenser. Derfor burde ikke Norge gjøre det samme, men heller formelt devaluere sin krone, og gullfeste den på et annet nivå enn hva den suspenderte loven foreskrev.

Keilhau skriver at Rygg i møte med dette synspunktet, som ble tolket som uttrykk for en svensk overlegenhet overfor Norge, ble «så ergerlig at han i et tilsvarende svar så å si uforvarende kom til å gå inn for at den norske krone skulde arbeides op igjen til pari».⁸ Den troskyldige leser må etter dette tro at spørsmålet om kronas fremtidige verdi mot gull stod fullkomment åpent, og at Rygg var den som valgte veien – gjennom denne «stemningsbetonte øieblikksuttalelse». Særlig må det oppfattes slik, når Keilhau så skriver at «paripartiet» dannet seg i tilslutning til denne uttalelsen fra Rygg. På den motsatte fløyen dannet det seg et parti som ikke ønsket en tilbakevending til gammel paritet, hvor «socialøkonomene» blir en ledende gruppe. Og her inngikk Keilhau selv. Denne gruppen var ikke opptatt av den «nasjonale pre-

5. Keilhau 1938: 395.

6. Den aldrende Sverre Steen (født 1898) skrev i 1976, med feste i egne opplevelser, slik om parispørsmålet: «For menigmann var diskusjonen teoretisk og vitenskapelig uforståelig, folk flest festet seg bare ved det enkle forhold at noen ville ha gullinnveksling gjeninnført til pari kurs, mens andre ville ha nedskrivning» (Steen 1976: 138).

7. Keilhau 1938: 426 f.

8. Keilhau 1938: 420.

stisje», som blir hovedmotivet for paripartiet. Derimot var «socialøkonomene» bekymret for «de virkninger det vilde få å drive kronen opp til den gamle paritet». ⁹ Dermed er retningen for den videre utvikling trukket opp. Rygg står på sin nasjonale og romantiske linje, i konflikt med dem som vil ta større hensyn til de dagsaktuelle problemer. Ryggs linje vinner, og i mai 1928 blir hans mål nådd. På veien kunne utenlandske spekulanter hente store gevinster, ved å kjøpe billige norske sedler, for så å selge dem etter kursoppgang – mens det norske samfunn led under deflasjonens virkninger. ¹⁰

Skal vi oppsummere Keilhau fremstilling fra 1938, så er det den meget etterpåkloke liberalist som fører ordet. Man burde handlet annerledes i pengepolitikken. Keilhau ideal er fortsatt stabil pengeverdi, helst garantert med gull. ¹¹ Har det imidlertid oppstått fundamentale problemer i dette rammeverket om den liberalistiske økonomien, så bør politisk handling overskride gitt lov, og ut fra hensiktsmessighetshensyn etablere ny orden – på det rette tidspunkt. Slik sett kunne Keilhau fortelling i 1938 tjene en klar samtidspolitisk hensikt. Skulle man i fremtiden igjen overveie å gullfeste krona, så burde man denne gang forholde seg fritt til den suspenderte bestemmelsen.

Da Keilhau skrev sitt nidskrift over paripolitikken, hadde nemlig utviklingen etter 1928 gitt ham et trumfkort overfor den seirende Rygg. Allerede i september 1931 hadde den norske regjeringen, etter råd fra Rygg og Norges Bank, igjen suspendert gullutvekslingen, som konsekvens av at britene noe tidligere hadde gjort det samme med pundet. Historien selv synes dermed å ha gitt Keilhau rett: «Sett under lengre synsvinkler hadde således alle deflasjonstidens opofrelser vært forgjeves.» ¹² Poenget var for så vidt gyldig allerede i 1938. Men det blir egentlig bedre jo lenger tiden går. I ettertid vet vi at det *aldri* ble aktuelt å gjennomføre en ny paripolitikk, rett og slett fordi det etter 1931 aldri kom en full gjenetablering av det internasjonale gullstandardsystemet. Da Norge og en del andre land førte sine valutaer til pari på 1920-tallet, var det nettopp med sikte på å gjenopprette det systemet de aller fleste mente hadde fungert godt før 1914.

Flere har i ettertid fulgt Keilhau i påpekningen av den kortvarige gleden paripolitikken ga. ¹³ En bieffekt av dette grepet er imidlertid at man lett formidler et inntrykk av at paripolitikken var et *åpenbart* feilgrep, fordi gevinsten ikke på noen måte stod i samsvar med kostnaden. Selvsagt er det historikernes rett og plikt å benytte seg av den overlegne kunnskapsposisjon som ligger i at vi vet hva som skjedde etterpå. Når det gjelder pengepolitikken, bør det likevel i rettferdighetens navn understrekes at det i årene frem mot 1928 ikke var noen gitt å vite at gullstandardsystemet skulle bryte fullstendig sammen i årene etter 1931. Hadde derimot 1928 blitt inngangen til en ny lang periode med full stabilitet innenfor systemet, ville paripolitikken hatt potensial for å bli skrevet inn i en fortelling om edel oppofrelse for å nå et verdig mål: Det norske folk holder hva det lover! En sammenligning med etableringen av det norske pengevesenet etter 1814 er her en nærliggende parallell, som vi skal komme tilbake til i sammenheng med Nicolai Ryggs historieskriving.

9. Keilhau 1938: 421.

10. Keilhau 1938: 427.

11. Keilhau skriver et sted at «grunnsetningene for den liberalistiske samfundsordning» går «ut på at prisforholdet mellom pengeenhet og pengemetall skal være fast, mens det størst mulige antall av de andre priser bør svinge med tilbud og efterspørsel» (Keilhau 1938: 401 f.).

12. Keilhau 1938: 437.

13. Samme grep finnes f.eks. i Furre 1992: 82 og Lie 2012: 56.

Når seierherren ikke skriver historien effektivt nok

Keilhaus borgerlige, liberale fortelling var tilpasset mellomkrigstidens økonomisk-politiske kontekst. Etter 1945 ble mange gamle ideer forvist til historiens skraphaug. I Gunnar Ouslands *Fagorganisasjonen i Norge* heter det om mellomkrigstiden at de ledende finans- og statsmenn rett og slett var overbevist om at alt ordnet seg best uten samfunnsinngrep, og de var «offer for den gamle kullsviertrua på at krona måtte og skulle opp i gullparitet». Dette igjen bunnet til sjuende og sist i «et helt forkjært syn på samfunnsøkonomien», som kontrasteres mot Arbeiderpartiet og fagbevegelsen, som stod for «en gjennomført realøkonomi».¹⁴ I dette lå det nok en betydelig fortegning av når og hvordan den politiske og faglige arbeiderbevegelsen annammet John Maynard Keynes' og Ragnar Frischs oppfatninger om sammenhenger i økonomien. Det illustrerer likevel hvordan grunnelementer fra disse i 1949 informerte i alle fall deler av arbeiderbevegelsens selvforståelse. For Ousland ble dermed hele paripolitikken et stort feilgrep, men han kunne samtidig rehabilitere enkeltaktører han hadde sympati for, som Nicolai Rygg. «Han var en helt uavhengig og nobel personlighet, med store sosiale interesser», skriver Ousland.¹⁵ Rygg var altså ideologisk forblindet – og paripolitikken var egentlig ikke interessant utover som illustrasjon på konsekvensene av en mangelfull innsikt, som gikk langt utover den enkelte aktør. Som historisk fortelling klarte imidlertid aldri dette perspektivet å fortrenge den dramatiske historien Keilhau hadde bygget opp.

Enda mindre evnet seierherren selv å skrive en effektiv fortelling som kunne vinne gjennomslag. Nicolai Rygg må utvilsomt selv regnes som en kompetent historiker, med flere tunge bankhistoriske publikasjoner fra tiden før han i 1920 tok over som direksjonsformann i Norges Bank. Blant annet hadde han skrevet en omfattende fremstilling av Norges Banks historie frem til om lag 1850. Denne ble publisert i 1918, før noen hadde tenkt det ringeste på noen pariføring av norske kroner. Da var det *1800-tallets* paripolitikk som fanget interessen. Også da ble det nemlig gjennomført en langtrukken pariføringspolitikk, som i 1842 endte med at spesidalersedlene kunne veksles inn i den mengde sølv som Stortinget hadde lovet i 1816. Fra 1842 fulgte så en lang periode med stabilitet fundert på et fungerende metallstandardsystem frem til 1914.

Paripolitikken på 1800-tallet har ikke på langt nær blitt så omdiskutert og fordømt som 1920-tallets paripolitikk, i alle fall ikke blant etterkrigstidens historikere. Sverre Steen er nokså representativ, i en tekst fra 1954. Hovedspørsmålet ved en viktig korsvei i 1822 var om man skulle akseptere den lave seddelverdien man hadde, lovfeste denne og åpne for sølvveksling, eller om man skulle føre sedlene til pari verdi. Steen kommenterer: «Ingen sosialøkonom er vel i tvil om at den første mulighet ville vært den beste. Likevel var det ingen mann på stortinget som talte for å virkeliggjøre en slik mulighet. Det kan ikke bare skyldes mangel på innsikt i sosialøkonomisk teori; det må iallfall også skyldes politiske overveielser.»¹⁶ Så var da også Steens fremstilling i verket *Det frie Norge* primært politisk historie. Kontrasten er stor om man sammenligner med Keilhaus fremstilling av 1800-tallets paripolitikk i verket *Det norske folks liv og historie*.¹⁷ Båret av frustrasjon over det nylige tapet i sin egen paristrid, bruker Keilhau her stakk og pisk på fortidens aktører, som ikke vurderte verden slik Keilhau kan gjøre, med etterpåkløskapens gjennomtrengende blick. Og like lite som i omtalen av

14. Ousland 1949: 25 f.

15. Ousland 1949: 30.

16. Steen 1954: 285.

17. Jf. Keilhau 1929: 302–338.

paripolitikken på 1920-tallet går han inn i noen analyse av den politiske konteksten – som vel burde være det første bud om man vil studere politisk handling i fortid.

Noen egentlig politisk analyse hadde heller ikke Nicolai Rygg, da han i 1918 skrev om paripolitikken frem mot 1842. Han konstaterte at det hadde vært debatt, men konkluderte med at det var «det heldigste» at Stortinget holdt fast på pariløftet i stedet for å foreta en formell devaluering. Perspektivet hos Rygg er at den fulle sølvdaleren var et edelt mål, som var verd oppofrelsen.¹⁸ Denne historieoppfatningen var viktig for Rygg, også i politisk handling. I det tidligere nevnte møtet med Cassel i 1923 alluderte Rygg til pariføringen 100 år tidligere: «[V]i valgte ingen omvei. Vi søkte og fant den like vei. Og vi angret det ikke.»¹⁹ Rygg tenderte dermed til å oppfatte seg selv som en organisk del av en størrelse vi kan kalle Det norske folk, som omfattet fortid, samtid og fremtid. Han ble en representant både for de forgangne og de kommende slekter, og han holdt nå fast ved den fulle gullkrona, på vegne av dem.

Historikeren Rygg fikk også selv anledning til å komme til orde om paripolitikken på 1920-tallet, etter at han i 1946 fratrådte som direksjonsformann. Det første han da satte seg til med, var nettopp sin egen periode. Hans ambisjon var å skrive en «dokumentarisk fremstilling» av Norges Banks virksomhet, bygget på alle tilgjengelige dokumenter – satt i sin rette kontekst av den som hadde levd med i prosessen.²⁰ Det dokumentariske kom imidlertid til å fortrenge argumentasjonen og poengene. Boka, utgitt i 1950, er et usedvanlig rikt kildeskrift, men det er samtidig en krevende tekst som ikke lett lar seg sjangerbestemme. Den har trekk både av dagbok, memoarer, dokumentsamling og historisk fortelling. En slik tekst på drøyt 630 sider var rimeligvis ikke egnet til å etablere en klar og alternativ fortelling til Keilhau.

I motsetning til Ousland delte Rygg den borgerlige, liberale grunnforståelse med Keilhau. Men i motsetning til Keilhau valgte Rygg ikke å behandle paripolitikken som et *særlig* viktig tema fra sin tid som direksjonsformann. *Leser* man Ryggs uformelige og detaljtunge tekst, så føyer målet om pari kurs for krona seg inn i den helhet som aktørenes situasjonsoppfatning rimeligvis utgjorde underveis i prosessen. Samtidig er denne fremstillingen preget av hvordan pengepolitikken i bred forstand ble til gjennom stadige forhandlinger på ulike nivåer: innad i Norges Banks organer, mellom direksjonsformann og stats- og finansministre og innad i regjering og Storting. Alt dette skjedde under de største økonomiske problemene landet hadde opplevd på 100 år, med et tilsvarende stort trykk mot dem som skulle beslutte veien videre. Parimålet fremstår nok som viktig også hos Rygg. Det la føringer for hva man kunne og ikke kunne gjøre, men var slett ikke altoppslukende. Slik sett ruver paripolitikken mindre hos Rygg enn hos Keilhau. Rygg gjør ikke egentlig noe forsøk på å forsvare eller rettferdiggjøre paripolitikken mot kritikken i samtid og ettertid, på ett unntak nær. Han aksepterer ikke at sammenbruddet i gullstandarden i 1931 kan brukes som bevis for at politikken frem mot 1928 hadde vært forfeilet.²¹

Da Keilhau i 1952 utga *Den norske pengehistorie*, avla han 1920-tallet nok en visitt, men fremstillingen fulgte i stor grad de etablerte sporene fra 1938. I en note bemerket Keilhau at Ryggs bok ikke på et eneste punkt hadde formådd å endre hans syn.²² Dog hadde Keilhau endret dateringen av suspensjonen av gullutvekslingen i 1920, som selvsagt var riktig gjengitt hos Rygg. Og Keilhaus fortellinger hadde satt seg som retningsgivende. Da Alf Kaartvedt

18. Rygg 1918: 206.

19. Jf. Rygg 1950: 205.

20. Rygg 1950: forordet [v–vi].

21. Rygg 1950: 460.

22. Keilhau 1952: 197, fotnote 3.

i 1952 skrev kapitlet «Hypotekbanken i paripolitikkens år», var det Keilhaus fremstilling fra 1938 som ga strukturen og informerte fremstillingen – med feildatering og det hele.²³ Fra Ryggs nylig utgitte bok hentet Kaartvedt bare spredte faktaopplysninger – og slik er det helst Ryggs bok er blitt anvendt i ettertid.

Et oppgjør med den overleverte tradisjon

På begynnelsen av 1960-tallet skrev paripolitikkens *første* historiker, Chr. Christensen, en ny fremstilling av sakene. Han hadde allerede i boka *Det hendte i går* fra 1933 konkludert slik: «Parilinen hadde seiret, først og fremst fordi Norges Banks chefdirektør Rygg hadde gått helt inn for den, og stort sett fått politisk støtte hos høire og venstre for sin linje.»²⁴ Noen egentlig politisk analyse hadde Christensen ikke gitt seg inn på. Det gjorde han heller ikke da han skrev et av bindene i Aschehougs historieverk *Vårt folks historie* i 1961. I denne teksten heter det blant annet:

En enkelt mann spilte en avgjørende rolle for valget av parilinen, Nicolai Rygg, sjefdirektøren i Norges Bank, og han førte den gjennom med en konsekvent, ja envis viljestyrke, på tross av en sterk, til dels forbitret motstand fra både økonomers, politikeres og mange næringsdrivendes side.²⁵

Dette er en formulering som spisst gjør Nicolai Rygg til den enkeltaktøren som drev paripolitikken gjennom, nærmest mot flertallets vilje.

Interessant er det samtidig hvordan Christensen vektlegger årsakene til at Rygg gikk så sterkt inn for pariføring. Mens Keilhau tenderer til å gjøre Rygg til forblindet av romantiske forestillinger om nasjonal ære, og Ousland unnskylder ham for ikke å ha den tilstrekkelige realøkonomiske innsikt, skriver Christensen om Rygg: «[F]ørst og fremst var han en økonomisk puritaner og moralist.» Veien tilbake etter utglidningene under og etter verdenskrigen krevde «offer og forsakelse». Det hele fremstilles i en språkdrakt som konnoterer det religiøse: «Det var formelig bot og soning han forkynte.»²⁶ Denne synd- og soningstematikken var for øvrig også fremtredende i Berge Furre's fremstilling av paripolitikken fra 1971, men hos ham ikke like sterkt knyttet til enkeltaktøren Nicolai Rygg.²⁷

Tiden var kanskje kommet for å bringe analysen nærmere jorden og den verdslige politikk igjen, og det skjedde med Francis Sejersted. Hans bok *Ideal, teori og virkelighet* ble utgitt i 1973, men var i realiteten skrevet før 1970.²⁸ Sejersted var meget bevisst den historiografiske bakgrunnen. Han sjangerbeskrev boka som «et debattinnlegg», skrevet for å «myke opp en etablert forskningstradisjon».²⁹ Det var først og fremst Keilhaus fortelling Sejersted opponerte mot.³⁰ Sejersted aksepterer bildet av Rygg som inkarnasjonen av paripolitikken, men søker samtidig å forstå ham i en historisk sammenheng og på hans egne premisser, uten å la etterpåklokskapen dominere. Historisk-metodisk var Sejersteds tilnærming et fremskritt, og

23. Kaartvedt & Hartsang 1952: 351–356.

24. Christensen 1933: 65 f.

25. Christensen 1961: 235.

26. Christensen 1961: 236.

27. Furre 1971: 129 f.

28. Sejersted 1973: 7 f.

29. Sejersted 1974: 61.

30. Sejersted 1973: 17.

hans arbeid har fått betydelig gjennomslag i senere fremstillinger. Sejersted toner ned opposisjonen mot paripolitikken i samtiden, som var blitt sterkt fremhevet i den etablerte fortellingen. Det er klart at jo sterkere og mer utbredt man fremstiller de samtidige protestene og økonomiske vanskelighetene, desto vanskeligere blir det å forstå hvorfor paripolitikken kunne bli ført helt frem til seier.³¹

Sejersted konkluderer med at han hadde skjøvet personen Rygg noe i bakgrunnen, og vist at han «handlet innenfor et mønster, han førte tidens politikk».³² Ikke desto mindre ruver Rygg også i Sejersteds fremstilling, og kaster en skygge som gjør paripolitikken vanskeligere å forstå enn nødvendig. Særlig ett poeng som Sejersted fremførte med kraft, har brakt forvirring inn i senere historikers fremstillinger: påstanden om at politikerne veltet ansvaret over på Rygg.³³ Både Tore Jørgen Hanisch mfl. og Einar Lie har overtatt dette synspunktet, med åpenbart feste hos Sejersted.³⁴ For så vidt kan man si at Sejersted langt på vei kom til å overta Keilhau stilling som paripolitikken ledende historiker.³⁵ Derfor er det god grunn til å komme med noen kritiske kommentarer til Sejersteds fremstilling. Dels handler dette om kilder Sejersted ikke anvendte, dels handler det om de konklusjoner Sejersted trakk ut fra sine undersøkelser.

Hvem valgte parilinjen – og når skjedde det?

Det er naturlig å begynne med et så fundamentalt spørsmål som når og hvordan «parilinjen» ble valgt. I tradisjonen fra Keilhau blir som nevnt spørsmålet gjort helt åpent, og Rygg får rollen som retningsgiver. Sejersted antyder derimot at valget ble gjort omkring 1920, men at gjennomføringen ble utsatt grunnet den dype økonomiske krisen.³⁶ Kilder som ikke er anvendt av Sejersted, gir grunn til å trekke klarere konklusjoner enn hva han gjorde.

Norges Banks gullutvekslingsplikt ble igjen suspendert i mars 1920, som en umiddelbar konsekvens av at det samme hadde skjedd i Sverige. Dette er åpenbart en viktig forutsetning for forståelse. På dette tidspunkt var Rygg ennå direktør i Statistisk sentralbyrå, mens begge de to faste direktørstillingene i Norges Bank var under besettelse. Ingen av søkerne til formannsposten ble ansett som særlig gode, og det ble gjort sterke forsøk på å overtale den avgåtte nestformann i direksjonen, Erling Sandberg, til likevel å forbli i Norges Bank fremfor å gå til Christiania Bank og Kreditkasse.³⁷ Det mislyktes. Dermed gikk stats- og finansminister Gunnar Knudsen i gang med å overtale Rygg til å søke. Til slutt søkte han, og det var så Otto Bahr Halvorsens nye Høyre-regjering som sommeren 1920 ansatte Rygg, med til-

31. I samme periode som Sejersted slutførte sin bok, ble det for øvrig skrevet to hovedfagsoppgaver i historie som med solid empirisk fundament nysanserte bildet av den samtidige opposisjonen mot pariføringen. Se Egge 1971 og Nysæter 1972.

32. Sejersted 1973: 127.

33. Sejersted 1973: 62 ff.

34. Jf. Hanisch, Søylen & Ecklund 1999: 69; Lie 2012: 55.

35. Sejersteds fremstilling ble for øvrig umiddelbart etter utgivelsen sterkt kritisert, jf. Hveding 1973. Hvedings kritikk gikk imidlertid primært ut på at Sejersted hadde vært for lite opptatt av paripolitikken *virksomheter*, som altså ikke var Sejersteds ærend. Hveding er derimot enig med Sejersted når det gjelder behovet for å tone ned Ryggs makt og innflytelse, og konkluderer med at «Ryggs politikk var i samsvar med regjeringenes syn og det flertall de var i stand til å mobilisere i Stortinget» (Hveding 1973: 245). Hveding 1982 gir en omfangsrik dokumentasjon av den politiske debatt i den sene fasen av veien frem mot fri gullveksling i 1928, hovedsakelig bygget på trykt kildemateriale, men trekker egentlig ikke opp noe nytt perspektiv på stoffet.

36. Jf. Sejersted 1973: 44–54.

37. Jf. RA, S-3160, Norges Bank, Direksjonsarkiv 1, Bb, Bok 2 (Bomhoffs kopibok), brev K.Bomhoff til Axel Thalhaug 7.4.1920; K.Bomhoff til Direktionen for Christiania Bank og Kreditkasse, 7.4.1920 og 17.4.1920.

tredelse i november. Det er altså ikke riktig, når Sejersted – som så mange andre – skriver at «Gunnar Knudsen i 1920 kalte Rygg til sjefdirektørstillingen i Norges Bank».³⁸ Feilen er ikke i seg selv avgjørende, men man skal altså være varsom med å legge for mye i at nettopp Rygg ble ansatt. Han var slett ikke førstevalget.

Om Rygg ble ansatt *for å* bringe krona tilbake til pari, vet vi egentlig heller ikke. Vi har derimot gode grunner til å si at *det* var oppdraget han fikk fra Stortinget, etter eget ønske og forslag. Vi vet at Rygg sommeren 1920 eksplisitt spurte én sentral politiker om han ønsket krona tilbake til pari, og fikk bekreftende svar.³⁹ Rygg hadde samtaler med flere, og vi finner det sannsynlig at de svarte på samme måte. På dette grunnlaget skrev Rygg utkast til nye lovbestemmelser,⁴⁰ som var skreddersydd for å bringe seddelmengden ned og seddeld verdien opp, slik kvantitetsteorien meget enkelt tilsa man skulle gjøre. Loven ble mot slutten av november 1920 vedtatt av Stortinget, som dermed ga Rygg et klart mandat. Poenget er at det da måtte være tindrende klart for alle, og særlig for de ansvarlige politikere, hva som skulle skje med de norske sedlene. Dette burde være det opplagte utgangspunkt for vurdering av pengepolitikken på 1920-tallet, men har sjelden vært det.⁴¹ Det ble ikke fattet noen *beslutning* om å vende tilbake til pari, av den åpenbare grunn at lovens bestemmelse om fri gullutveksling til pari kurs bare var suspendert, og det nokså nylig, til og med. «Det maa jo dog være forutsætningen, at guldindløsningen i sin tid gjenoptages», skrev Stortingets finanskomité enstemmig i sin innstilling da de behandlet Ryggs lovforslag.⁴²

Innen Rygg tok over i Norges Bank, hadde bølgene fra den internasjonale krisen allerede så smått begynt å slå inn over landet. Internasjonalt hadde prisstigningen kulminert i løpet av våren 1920, i Norge var prisbevegelsen nedadgående fra september 1920. Bankene, særlig forretningsbankene, hadde ekspandert voldsomt under pengerikligheten under og etter verdenskrigen. Nå fikk de, forutsigbart nok, både likviditets- og soliditetsproblemer, og vendte seg til Norges Bank for hjelp. De fikk hjelp, både med tilførsel av likviditet og politisk påtrykk, slik at det ble bevilget statlig bistand. I denne situasjonen ville det være halsløs gjerning å innskrenke seddelmengden radikalt for å skape appresiering. Derfor ble det heller ikke gjort. I februar 1922 innledet Rygg skikken med direksjonsformannens årstale, og innen da hadde Stortinget bevilget de første statlige bidragene til bankredningsoperasjoner. Leser man Ryggs tale oppmerksomt, vil man for det første se at Rygg her sa at Stortinget hadde gitt Norges Bank i oppdrag å arbeide for pariføring. Men for det andre var det på kort sikt ikke mulig å gjeninnføre gullutvekslingsplikten. Krisen var kommet i veien.⁴³ Dermed endte man med det Rygg i ettertid kalte «den langsomme avvikling», som hadde solid politisk forankring.⁴⁴ Man skulle tilbake til pari, men man måtte baute seg frem dit, og unngå samfunns-havari på veien.

Nå ble imidlertid krisen i Norge etter hvert mye dypere enn selv de mest svartsynte pessimister trodde ved inngangen til 1920-tallet, og den norske krona depresierte tilsvarende. I februar 1924 var krona igjen verd bare halvparten av førkrigspariteten, men fra somme-

38. Sejersted 1973: 10.

39. Jf. RA, S-3947, E, boks 2, mappe 4, brev W.Konow til N.Rygg, 7.11.1930.

40. Jf. Rygg 1950: 19–23.

41. Sverre Knutsens fremstilling er her et unntak. Jf. Ecklund & Knutsen 2000: 123.

42. Jf. Stortingsforhandlinger 1920, Indst. O. XVIII: 7.

43. Umiddelbart etter en referanse til at «guldindløsning indføres til det gamle paritetsforhold», sier Rygg: «Og det maa efter lovgivernes stilling til spørgsmaalet være vor pligt at arbeide mot dette maal av all vor evne. Men det er vor overbevisning at tiden ikke er inde til at gaa til guldindløsning i nogen form.» Jf. Stortingsforhandlinger (1922), Dokument nr. 15 A: 23.

44. Jf. Rygg 1950: 188–192.

ren 1924 appresierte krona sterkt frem til våren 1927. Det er denne perioden det meste av interessen tradisjonelt har vært rettet mot; det var nå det etter hvert ble debatt om, og motstand mot, parimålet. Det var eksempelvis i denne perioden langt de fleste av dem som ofte omtales som «sosialøkonomene», snudde. De hadde ønsket rask pariføring i starten av 1920-tallet; nå ville de heller stabilisere krona på et lavere nivå. Trond Bergh og Tore Jørgen Hanisch har her innlagt seg stor fortjeneste gjennom sin fremstilling av økonomenes debatt om pariføring.⁴⁵ Men den var altså primært *økonomenes* debatt, og de satt ikke i posisjon til å beslutte.

Politikernes abdikasjon?

Beslutningsmyndigheten lå alltid hos de politiske myndigheter, med Nicolai Rygg som rådgiver. Og han rådet konsekvent til å stå fast på målet om å la den suspenderte bestemmelsen i loven tre i kraft igjen – når tiden var inne til det. Men beslutte kunne han ikke. Sejersted hevder likevel med stor kraft at politikerne veltet ansvaret over på Rygg, og underbygger dette blant annet med følgende sitat fra Stortingets finanskomite i 1925: «Flertallet finner, at dette ikke har det nødvendige inngående kjennskap til alle de samspillende faktorer, som under disse vanskelige forhold må øve sin innflydelse på Norges Banks disposisjoner til å kunne foreta nogen kritisk bedømmelse av disse.»⁴⁶ Sejersted kommenterer dette nokså urimelig: «Man skal vel lete lenge etter en mer eksplisitt ansvarsfraskrivelse i helt sentrale saker fra en av stortingets fagkomiteer!»⁴⁷ Ut fra sammenhengen i kilden er det dog åpenbart at dette er en tilpasning av standardformuleringen som overlot fastsettingen av diskontoen (i våre dager ville vi kalt det «styringsrenten») til Norges Bank.

Nå kan selvsagt også rentesettingen alene oppfattes som en «helt sentral sak». Da Sejersted omkring 1970 skrev sin bok, var normaltilstanden at pengepolitikken så vel som rentesettingen løpende ble styrt fra Finansdepartementet, og Norges Banks handlingsrom var svært lite. Handlingsrommet var mye større på 1920-tallet. Norges Banks mandat hadde siden 1920 vært å balansere mellom bankredningsoperasjoner og pariføring av krona. Å gi Norges Banks stor grad av *instrumentuavhengighet* innenfor dette sprikende mandatet var en politisk beslutning, og i pakt med den tradisjonelle ansvarsfordelingen mellom politiske myndigheter og Norges Bank siden 1842. For en etertid som igjen er blitt fortrolig med at politikerne vedtar de grunnleggende mål i pengepolitikken, men lar sentralbanken ha stor grad av *instrumentuavhengighet*, er ikke 1920-tallets praksis så forunderlig som den muligens var for Sejersted i 1973. *Måluavhengighet* hadde imidlertid Norges Bank heller ikke på 1920-tallet.

Hele Sejersteds fremstilling antyder imidlertid at politikernes ansvarsfraskrivelse også handlet om målene, og det er rett og slett galt. Stortinget ville tilbake til pari i 1920, og alle visste hvor ansvaret lå. Om vi holder oss til den påstått ansvarsfraskrivende finanskomiteen i 1925, så uttalte den enstemmig at det var behov for å vurdere om krona skulle heves til pari eller stabiliseres på et annet nivå. Derfor rettet de en henstilling til regjeringen om at det burde nedsettes en undersøkelseskomisjon av sakkyndige.⁴⁸ Så kan man innvende at det å be om en kommisjon ikke er å ta ansvar, men i praktisk politikk kunne finanskomiteen vanskelig enes om mer enn dette.

45. Bergh & Hanisch 1984: 128–144.

46. Stortingsforhandlinger 1925a, Innst. S. nr. 153: [3]. Sejersted opplyser feilaktig at dette er Innst. S. nr. 159.

47. Sejersted 1973: 62.

48. Stortingsforhandlinger 1925a, Innst. S. Nr. 153: [4].

Fra Stortingets talerstol var så finansminister Arnold Holmboe glassklar, og hilste forslaget velkommen. Vel var det slik at regjeringen hadde sterk tillit til Norges Banks ledelse: «Men det kan ikke skjules, at dette er et spørsmål av en så stor og omfattende betydning både for nutiden og for landets økonomiske fremtid, at det til syvende og sist ikke kan overlates til Norges bank [sic] alene å bestemme hva der skal være det endelige mål.» Det skulle overveies om krona skulle opp i gammel gullparitet, eller om den skulle devalueres. Dette ville bli avgjort etter en grundig undersøkelse, og bestemmelsen fattet i tråd med landets interesse.⁴⁹ Rokker ikke dette ved vår påstand om at valget ble tatt i 1920? Vi mener: nei. Stortingets beslutninger står alltid inntil ny beslutning er fattet. Holmboe gjorde her strengt tatt ikke mer enn å minne om dette nokså elementære konstitusjonelle faktum. Ingen hadde garanti eller rettskrav på at de politiske myndigheter stod fast. Overfor Sejersteds fremstilling er uansett det viktige poenget dette: En mer eksplisitt aksept av ansvar enn dette skal man lete lenge etter!

Et annet spørsmål er: Hvordan fulgte regjeringen opp det ansvaret som var så klart erkjent? Stortinget fattet nemlig ingen beslutning, men la som rutinen tilsa, Norges Banks årsberetning til protokollen, og overlot dermed etter parlamentarisk skikk det videre arbeid til regjeringen. Når regjeringen deretter ikke tok umiddelbart grep for å hindre at krona steg ytterligere i verdi, så er det vel mest rimelig å tolke det dit hen at de faktisk *ønsket* at den skulle stige? La oss bruke to eksempler for å belyse dette.

I september 1925 nedsatte regjeringen nokså motvillig en sakkyndig komité, slik Stortinget hadde bedt om i juli. Nå hadde krona vedvarende appresiert i et års tid, men etter utnevnelser av denne Valutakommisjonen snudde det. Krona mistet noe verdi mot fremmed valuta igjen! Dette uroet finansminister Holmboe så mye at han kalte Rygg til sitt kontor. Finansministeren ga uttrykk for at depresieringen ikke måtte få fortsette, slik at man stanset det innenlandske prisfallet som man nå hadde fått. Så måtte Rygg forklare finansministeren at man ikke måtte gå for hurtig frem; det kunne utløse ruin og nye bankkatastrofer.⁵⁰ Kildene sier heller ikke i denne sammenheng eksplisitt hva som var målet – men det kunne vanskelig være annet enn pari kurs for sedlene. Og det målet var Holmboe minst like oppsatt på å nå som Rygg.

Derimot var Holmboes etterfølger, Fredrik Ludvig Konow fra Frisinnede Venstre, langt mer skeptisk til parimålet. I etterkant av Valutakommisjonens innstilling ble det våren 1926 fremforhandlet et samarbeid mellom staten og den overveiende privateide Norges Bank om tiltak for å gripe inn i valutamarkedene, gjennom en ordning kalt Valutakonsortiet. Det fremgår av kilder i Norges Banks arkiv at Konow klart ønsket at dette skulle lede frem til en *varig stabilisering* av den norske krona på et lavere nivå enn gammel paritet.⁵¹ Rygg, og hans nestkommanderende Sverre Thorkildsen, ønsket ingen slik stabilisering – for det ville åpne døren til en permanent nedskrivning av sedlenes verdi. De to vant; det ble ingen varig stabilisering. I løpet av høsten 1926 ga man opp forsøket på å kontrollere kronas verdi, og da føk krona videre oppover.

Konow bebreidet i ettertid Rygg for at det gikk som det gjorde, som Rolf Danielsen dokumenterer.⁵² Men hvorfor kvittet ikke da Konow seg med Rygg og Thorkildsen? Gjeldende lov gjorde det nemlig klart at de to i praksis kunne avsettes på dagen av regjeringen. Finans-

49. Stortingsforhandlinger 1925b, Stortingstidende: 2738.

50. Jf. RA, S-3947, E, boks 1, mappe 7, Ryggs notater «21. sept 1925», «28/9 25» og «30/9 25».

51. Jf. RA, S-3161, Norges Bank, Direksjonsarkiv 2, D, boks 1070, mappe V-4-7, Referat fra møte i Norges Banks lokaler 5. mai 1926 kl. 10 f.m. angående valutasisuasjonen.

52. Danielsen 1981.

minister Konows problem var at også han hadde en sjef: statsminister Ivar Lykke fra Høyre. Dette poenget er underlig fraværende i Danielsens fremstilling av denne saken. Under forhandlingene hadde nemlig Rygg kunnet legge følgende trumfess på bordet overfor Konows delegasjon: Han hadde snakket med Lykke, og hadde regjeringssjefens støtte.⁵³ Det fortsatte han å ha så lenge Konow var finansminister. Hadde finansministeren ment pariføringsspørsmålet virkelig var av grunnleggende betydning for landet, så burde han vel tatt ansvaret ved å gå av, og offentlig redegjort for årsaken. Det gjorde han aldri.

Sommeren 1926 hadde parilinen og Ryggs råd fortsatt solid oppslutning der det var avgjørende: på Stortinget. Venstres representant Hans Aarstad oppfordret til å holde fast:

Det er sjølv sagt ei takksam oppgåva stendig å stå her og klandra Norges bank. Det er visst ikkje noko ein lettare kann gjera seg populær på i desse tider enn å vera med i hylekoret over direktør Rygg og dei andre, som har med Norges bank å gjera. Men eg meiner, at me, som er medlemmer av Stortinget, fær sjå nyktert på tilhøvi og ikkje springa etter alle desse skrålhalsane, som det diverre er so uskyndleg mange av.⁵⁴

Da Aarstad i 1926 oppfordret til ro, hadde nok krona appresiert en del fra bunnpunktet i 1924, men så langt i 1926 hadde man ikke opplevd noen voldsomme sprang. Krona lå da på omtrent 80 % av pari verdi sammenlignet med gullbundet valuta. Året etter, og etter Valutakonsortiets kollaps, lå imidlertid krona på i underkant av 97 % av pari verdi.

Denne raske appresieringen bet selvsagt stygt for eksportører og gjeldsbetalere, men da var det i praktisk politikk umulig å snu igjen. Få, om noen, tok til orde for bevisst å svekke krona fra der den nå hadde havnet. Valgresultatet høsten 1927, og Arbeiderpartiets påfølgende regjeringdannelse under Hornsrud, kompliserte riktignok bildet for en tid. Men da Mowinckel tok over som statsminister for Venstre, ble det siste formelle skrittet tatt, med virkning fra første mai 1928. Mowinckel gledet seg, som vi så innledningsvis, stort over hva han oppfattet som en viktig seier.

Andre angret seg, og lot det bli offentlig kjent allerede i 1927, da skaden i praksis hadde skjedd. Den kjekke Aarstad innrømmet da: «[E]g trur me har gjort eit kapitalt mistak her i landet, når me ikkje har stabilisert krona på eit lågare nivå.»⁵⁵ Det må være rimelig å tro at flere hadde det som han. Man burde nok kanskje ikke ha gjennomført det alle hadde vært enige om i 1920.

Konkluderende betraktninger: Nicolai Rygg og paripolitikken historiografi

Som så mye av historiografien om paripolitikken har også denne fremstillingen handlet mye om Nicolai Rygg. Det er kanskje riktigere å si at den store interessen for paripolitikken i realiteten har vært en fascinasjon for ideen om den ene aktøren som fikk så stor betydning, og førte sin vilje gjennom, i strid med så mange. Hensikten med denne gjennomgangen har ikke vært å «rehabiliterer» Rygg. Artikkelen bør derfor helst sees som en forlengelse av Sejersteds snart 50 år gamle ambisjon om å oppmyke en forskningstradisjon, og gi Rygg en mer adekvat plassering i det totale bildet. Vi mener også å vite mer om Rygg og paripolitikken i dag enn den gang Sejersted skrev sin bok.

53. Jf. RA, S-3161, D, boks 1070, mappe V-4-7, [Referat fra møte] 10.mai kl.12 f.m.

54. Stortingsforhandlinger 1926, Stortingstidende: 2611.

55. Stortingsforhandlinger 1927b, Stortingstidende: 2668.

Sett i ettertid er det lett å si at det ikke var noe godt råd Rygg ga politikerne. Det er imidlertid uten tvil slik at det hele tiden var et politisk flertall for pariføringslinjen. Den felles grunnposisjonen til alle som hadde en mening om sakene, var i 1920 at krona skulle tilbake til pari verdi. Så tok det lang tid å nå målet. Underveis var det stadig flere som falt fra, men ikke mange nok til at det lot seg gjøre å samle noe flertall for en politisk beslutning om å omgjøre beslutningen om å stå fast fra 1920. Det er noe litt skakt over påstanden om at politikerne vegret seg for å beslutte noe i denne materien. Det man i så fall manglet evne eller vilje til å gjøre, var å fatte vedtak som brøt med gamle prinsipper og normer. Men man besluttet å stå fast – det er vel også en beslutning, eller en serie med beslutninger? Det å stå fast ved gamle oppfatninger når det stormer, er ikke nødvendigvis noen enkel beslutning – selv om man da har tradisjonens styrke å lene seg på.

Ansvar for politikken lå alltid hos regjering og storting. Men i ettertid var det få politikere som på noen måte så seg tjent med å forsvare hva de hadde hatt ansvaret for. Etter 1931 var det selvsagt enda færre, for da fremstod alle oppofrelser som bortkastet. Det var heller ikke lett å finne noen enkeltpolitikere som kunne bli symbol for politikken som var blitt ført. Mellom 1920 og gjenopptakelsen av Norges Banks gullutvekslingsplikt til gammel verdi var det stortingsvalg tre ganger. Landet hadde i samme periode åtte forskjellige finansministre, og statsministeren skiftet like mange ganger. Mens de politiske maktforholdene flimret, var det én sjefdirektør i Norges Bank. Derfor kan den pengepolitiske linjen i disse årene lett oppfattes som Ryggs egenrådige linje mer enn det egentlig er grunn til.

Når alt det er sagt, så er det ingen tvil om at Rygg var viktig. Han ga råd, også om mål. Han rådet, når det gjaldt kronas gullverdi, konsekvent til å stå fast. Det rådet var hans ansvar. Politikerne fulgte rådet. Det var deres ansvar. Rådet må Rygg ha gitt fordi han oppriktig mente at målet var riktig. Han begrunnet det egentlig aldri med overbevisende økonomiske argumenter. Hva var da det sentrale poenget for Rygg? Her mener jeg det er grunn til å slå et slag for Keilhau oppfatning, som jeg ellers ikke er nevneverdig enig i. Det handlet om nasjonal ære, noe Keilhau bare blåste av som romantisk svermeri.

For Rygg handlet imidlertid dette om et alvorlig og moralsk spørsmål, som knyttet seg til hans dyptliggende nasjonale historieforståelse, som vi har vært inne på. Det beste eksemplet finner vi Ryggs årstale i februar 1927, da krona appresierte, arbeidsledigheten økte og klagene over politikken som ble ført, ble sterkere. Rygg innrømmet at det nok var slik at pengepolitikken medførte problemer for den samtidige økonomien: «Men folkets liv er evig, og det gjelder en avgjørelse av betydning gjennom slektene.»⁵⁶ John Maynard Keynes er berømt for å ha flyttet blikket fra de langsiktige betraktninger til den konkrete situasjon, ved å henvise til at i det lange løp er vi alle døde. Et slikt argument ville neppe overbevist Nicolai Rygg, som tenkte ut fra grunnleggende forutsetninger om «folkets evige liv».

Litteratur

- Bergh, T., & Hanisch, T. (1984). *Vitenskap og politikk. Linjer i norsk sosialøkonomi gjennom 150 år*. Oslo: Aschehoug.
- Christensen, C. (1933). *Det hendte i går. En skildring av etterkrigstidens Norge*. Oslo: Tanum.
- Christensen, C. (1961). *Fra verdenskrig til verdenskrig*, bd. 8 i Axel Coldevin mfl. (red), *Vårt folks historie*. Oslo: Aschehoug.
- Danielsen, R. (1981). F. L. Konow og paritragediens siste akt. *Historisk tidsskrift*, 60(3), 266–282.

56. *Stortingsforhandlinger 1927b*, Dokument nr. 16 A: 32.

- Ecklund, G., & Knutsen, S. (2000). *Vern mot kriser? Norsk finanstilsyn gjennom 100 år*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Egge, Å. (1971). *Kampen om krona. Næringslivet og paripolitikken i 1920-åra* (hovedfagsoppgave). Oslo: Universitetet i Oslo.
- Furre, B. (1971). *Norsk historie 1905–1940*. Oslo: Samlaget.
- Furre, B. (1992). *Norsk historie 1905–1990. Vårt hundreår*. Oslo: Samlaget.
- Hanisch, T., Søilen, E., & Ecklund, G. (1999). *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundre. Verdivalg i en åpen økonomi*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Hveding, Ø. (1973). Opposisjonen mot paripolitikken. *Historisk tidsskrift*, 52(3), 216–246.
- Hveding, Ø. (1982). *Landbrukets gjeldskrise i mellomkrigstiden*. Oslo: Statens lånekasse for jordbrukere.
- Keilhau, W. (1929). *Tidsrummet 1814 til omkring 1840*, bd. 8 i Edvard Bull mfl. (red.), *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*. Oslo: Aschehoug.
- Keilhau, W. (1938). *Det norske folks liv og historie i vår egen tid*. Oslo: Aschehoug.
- Keilhau, W. (1952). *Den norske pengehistorie*. Oslo: Aschehoug.
- Klovland, J.T. (2004). Historical exchange rate data 1819–2003. I Ø. Eitrheim, J.T. Klovland og J.F. Qvigstad (red.), *Historical Monetary Statistics for Norway 1819–2003* (s. 289–328) (Norges Bank Occasional Paper No. 35). Oslo: Norges Bank.
- Kaartvedt, A., & Hartsang, L.C. (1952). *Kongeriket Norges hypotekbank 1852–1952*. Oslo: Hypotekbanken.
- Lie, E. (2012). *Norsk økonomisk politikk etter 1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nysæter, E. (1972). *Sosialistene og pengepolitikken 1920–1928* (hovedfagsoppgave). Bergen: Universitetet i Bergen.
- Ousland, G. (1949). *Fagorganisasjonen i Norge. 2. De store kamp-åra 1921–1931*. Oslo: AFL.
- Rygg, N. (1918). *Norges Banks historie. Første del*. Kristiania.
- Rygg, N. (1950). *Norges Bank i mellomkrigstiden*. Oslo: Gyldendal.
- Sejersted, F. (1973). *Ideal, teori og virkelighet. Nicolai Rygg og pengepolitikken i 1920-årene*. Oslo: Cappelen.
- Sejersted, F. (1974). Paripolitikken på ny. Svar til Øistein Hveding. *Historisk tidsskrift*, 53(1), 61–79.
- Steen, S. (1954). *Krise og avspenning*. Oslo: Cappelen.
- Steen, S. (1976). *På egen hånd. Norge etter 1905*. Oslo: Cappelen.
- Stortingsforhandlinger (1920). *Del 6. Innstillinger og beslutninger*. Kristiania.
- Stortingsforhandlinger (1922). *Del 5. Dokumenter*. Kristiania.
- Stortingsforhandlinger (1925a). *Del 6. Innstillinger og beslutninger*. Oslo.
- Stortingsforhandlinger (1925b). *Del 7. Stortingstidende*. Oslo.
- Stortingsforhandlinger (1926). *Del 7. Stortingstidende*. Oslo.
- Stortingsforhandlinger (1927a). *Del 5. Dokumenter*. Oslo.
- Stortingsforhandlinger (1927b). *Del 7. Stortingstidende*. Oslo.